

dr hab. Małgorzata Lipowska, prof. UG
Instytut Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego

Gdańsk, 7 września 2019

**OCENA DOROBKU NAUKOWEGO, DYDAKTYCZNEGO I ORGANIZACYJNEGO
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO
DOKONANA W POSTĘPOWANIU HABILITACYJNYM DR MARZANNY FARNICKIEJ**

Marzanna Farnicka legitymuje się tytułem zawodowym magistra psychologii uzyskanym w 1998 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie pracy *Radzenie sobie z rozwodem rodziców przez adolescentów w koncepcji J. Wallerstein* oraz stopniem doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii nadanym w 2009 roku przez Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, w oparciu o dysertację *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie na przykładzie podejmowania zadań rozwojowych wczesnej dorosłości*, przygotowaną pod kierunkiem prof. Hanny Liberskiej.

Dr Marzanna Farnicka ukończyła także na Uniwersytecie Zielonogórskim studia podyplomowe *Terapia zaburzeń zachowania adolescentów i osób dorosłych* (2014) oraz *Kryminologia z elementami wiktymologii* (2018), których tematyka zbieżna jest z oddziaływaniem praktycznym oraz eksploracją naukową Habilitantki.

Karierę zawodową dr Farnicka rozpoczęła w roku 1999 jako asystent w Zakładzie Psychologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze (od 2001 Uniwersytecie Zielonogórskim) a od roku 2010 zatrudniona jest jako adiunkt w Zakładzie Psychologii Klinicznej i Psychopatologii Rozwojowej w Instytucie Psychologii na Uniwersytecie Zielonogórskim.

Podstawą do sporządzenia niniejszej recenzji były przygotowane przez dr Farnicką 1) *Autoreferat*, 2) *Wykaz publikacji i udziału w konferencjach*, 3) *Informacje o osiągnięciach dydaktycznych i organizacyjnych* 4) bogaty zestaw materiałów dokumentujących osiągnięcia Habilitantki oraz wyselekcjonowane i dostarczone przez Autorkę oryginały bądź kopie publikacji naukowych.

OCENA OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO

Doktor Marzanna Farnicka jako osiągnięcie naukowe wskazała monografię *Psychospołeczne uwarunkowania pozytywnej adaptacji w adolescencji* wydaną w 2018 roku przez Oficynę Wydawniczą Uniwersytetu Zielonogórskiego i recenzowaną przez prof. Lidię Cierpiałkowską.

Osiowym zagadnieniem analizowanym w recenzowanej pracy jest proces adaptacji młodzieży do wyzwań otaczającej rzeczywistości i próba poszukiwania ich uwarunkowań. Autorka, prawdopodobnie kierując się własnym bogatym doświadczeniem psychologa-praktyka, skoncentrowała się na pełnym wyzwań okresie adolescencji. Wybór taki oceniam wysoko, biorąc pod uwagę zarówno aspekt teoretyczny – gdyż pomimo licznych badań w tym obszarze nadal wiele istotnych kwestii pozostaje niewyjaśnionych - jak i uwzględniając aspekt praktyczny, skoro zaburzenia zachowania i problemy natury psychicznej w grupie młodzieży stanowią ogromny problem społeczny.

Monografia ma klasyczny układ cechujący prace empiryczne; składa się ona z ośmiu rozdziałów, z których cztery pierwsze mają charakter rozważań teoretycznych, a pozostałe można określić jako część empiryczną.

Część teoretyczna jest bardzo rozbudowana - w każdym z rozdziałów szczegółowo omówione zostały zagadnienia dotyczące tematyki rozprawy. W rozdziale pierwszym Habilitantka podjęła próbę usystematyzowanego zaprezentowania definicji i zakresu pojęciowego zagadnień procesu adaptacji z perspektywy psychopatologii rozwojowej. Zadanie to jest bardzo cenne, jednakże nie do końca udane, niestety drobiazgowość Autorki i chęć przedstawienia jak największej liczby aspektów utrudnia jego realizację. Drugi rozdział przybliżył wybrane aspekty rozwoju w adolescencji, uważam ten rozdział za ważny, choć nie do końca rozumiem klucz doboru właśnie tych, a nie innych „wybranych aspektów”. W rozdziale trzecim zaprezentowano *ścieżki rozwoju adolescenta*, odwołując się do wybranych koncepcji, niestety bez dokonania ich krytycznej analizy, pomimo, że ujęcia te ewoluowały w ostatnich latach. Za szczególnie ciekawy uważam podrozdział 3.2.2. *Mechanizm internalizacji i eksternalizacji problemów*, którego treści, moim zdaniem, nie zostały wystarczająco wykorzystane na poziomie późniejszej analizy uzyskanych wyników. Część teoretyczną zamyka rozdział *Funkcjonowanie w relacjach interpersonalnych jako efekt problemów w procesie adaptacji rozwojowej*, który koncentruje się wokół problemu agresji i zachowań agresywnych zarówno z perspektywy trudności adaptacyjnych jak i sposobów radzenia sobie z nimi (np. podrozdział *Agresja i zachowania agresywne jako strategia adaptacyjna*).

Każdy z czterech rozdziałów kończy posumowanie, mające także pełnić rolę łącznika pomiędzy zagadnieniami teoretycznymi, a własnym modelem badawczym. Zamysł ten jednak nie został w pełni zrealizowany, gdyż wiele z poruszanych ważkich zagadnień nie ma przełożenia na przyjęty model badawczy.

Część empiryczną pracy rozpoczyna określenie celu prowadzonych badań, którym jest „...lepsze zrozumienie uwarunkowań pozytywnej adaptacji młodzieży.” (s.99) i jak precyzuje Autorka w autoreferacie „...pogłębienie rozumienia procesu uwarunkowań przebiegu adaptacji rozwojowej i mechanizmów podatności na czynniki ryzyka w okresie wczesnej i późnej adolescencji. W pracy starano się rozpoznać charakterystyczne indywidualne i środowiskowe czynniki, które wzmacniają lub hamują rozwój różnych wariantów rozwoju w okresie dorastania.” Postawiony cel uważam za ważny, jednakże mam wątpliwości czy został on osiągnięty. Jedną z pierwszych trudności w jego realizacji upatruję w niejasnym, i niestety momentami niespójnym, zaprezentowaniu projektu badawczego. Z tego właśnie powodu zauważalny jest rozdźwięk pomiędzy bogatym, choć niekoniecznie selektywnie zaprezentowanym, podłożem teoretycznym, założonym celem badawczym, przyjętym modelem i wywiedzionymi z niego pytaniami i hipotezami. Właśnie tego konsekwentnego „wywodzenia” poszczególnych elementów przedsięwzięcia naukowego zabrakło mi w pracy najbardziej.

Dr Farnicka podjęła się badań zgodnie z planem podłużnym z trzykrotnym pomiarem w odstępie 10-14 miesięcy. Badania prowadzono na dużej grupie młodzieży ($n = 1099$ w I pomiarze, 842 w II i 613 w III). Doceniam rozmach projektu, i tym bardziej dziwi mnie luka na poziomie analizy danych. Zaskakującym jest dla mnie fakt, że dokonując opisu badanej grupy, brak szczegółowych danych dotyczących wieku uczestników, tym bardziej że Habilitantka jest świadoma doniosłości zmian w czasie i niezwykłego tempa przemian w okresie adolescencji, sama przecież analizowała zagadnienie periodyzacji tego okresu rozwojowego w podrozdziale 2.2.1, oraz przypisała całą pracę do paradygmatu psychopatologii rozwoju (Autoreferat s. 4). Autorka poprzestaje na określeniu przedziałów wieku określonych według kryterium edukacyjnego (np. klasy gimnazjalne lub licealne), co jest nie tylko nieprecyzyjne, ale i zmienne ze względu np. na modyfikacje systemu edukacji. Oczywiście można zaakceptować przyjętą dwufazową periodyzację okresu dorastania (wczesna i późna adolescencja), ale konieczne wydaje się szczegółowe jej uzasadnienie, podanie precyzyjnych danych (średni wiek badanych, odchylenie standardowe itp.) i dopiero przejście kategorii ogólnych.

Moim zdaniem postawione pytania i hipotezy uzasadnione są tematyką pracy, ale jak zaznaczyłam wcześniej, są one nie do końca oparte na dogłębnej analizie podwalin teoretycznych zaprezentowanych we wstępnej części pracy. Narzędzia badawcze, po które sięgnęła Habilitantka aby zebrać dane empiryczne uważam za prawidłowy. Cały zestaw narzędzi składa się z kwestionariuszy samoopisowych, pozwalających na operacjonalizację zmiennych opisanych wcześniej w części teoretycznej. Sam proces analizy statystycznej zebranych danych empirycznych i ich prezentacji nie budzi moich większych zastrzeżeń. Autorka ogrom danych stara się prezentować w formie zestawień tabelarycznych i graficznych, co ułatwia śledzenie wyводу.

Niestety aby interesujący i zaplanowany z rozmachem zamiar badawczy uznać za osiągnięcie naukowe w ramach postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego, musi on stanowić znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej, co możliwe jest jedynie dzięki dogłębnej, krytycznej analizie danych empirycznych w oparciu o przyjęte koncepcje teoretyczne. Ten właśnie wymóg nie jest moim zdaniem spełniony w ocenianej monografii. Dla przykładu, Habilitantka jako ważne dla procesu adaptacji czynniki uznała wiek i płeć badanych, co ma uzasadnienie w paradygmacie psychopatologii rozwoju. Konceptualną analizę roli wieku utrudniło już jednak przejęcie kategorię podziału wieku jedynie na dwa okresy zacierając rolę dynamiki ciągłych zmian. Autorka podkreśliła rolę czynników choćby w tytule podrozdziału 6.2 *Znaczenie płci i czasu dla efektów adaptacji* niestety ograniczając się do opisu występowania różnic lub ich braku na podstawie analiz statystycznych i wskazując „...uzyskane rezultaty zgodne są ze stanowiskami przedstawionym przez Bee (2004), Okaley (1972), Rose & Rudolf (2006) i Thorne (1993)... (s. 140). Autorka jednakże ani nie doprecyzowała przywołanych stanowiska, ani nie odniosła wyników badań własnych do prac empirycznych autorów z ostatnich lat, a szczególnie nurt badań różnic/zbieżności międzypłciowych jest bardzo intensywnie eksplorowany. Ponadto przykładem niewykorzystania, czy wręcz oderwania uzyskanych danych od warstwy koncepcyjnej pracy jest np. nieodwołanie się do wspomnianej już w tej recenzji koncepcji internalizacji i eksternalizacji problemów, która mogłaby ułatwić teoretyczne wyjaśnianie rezultatów. Powierzchność analiz dokumentuje także podrozdział 8.2.1 *Znaczenie wieku*, wchodzący w skład ostatniego, z założenia podsumowującego, krytycznego i analitycznego rozdziału wieńczącego całą monografię: *Psychospołeczne uwarunkowania adaptacji do adolescencji*. Podrozdział ten dopełniać powinien odpowiadająca mu część badań własnych, niestety odwołuje się jedynie do czterech źródeł, podpierając wywód zawartymi w nich koncepcjami, bez dokonywania krytycznej ich analizy czy mataspójrzania na badane zagadnienie. Z kolei w

podrozdziale 8.2.2 *Znaczenie płci* nie znalazłam ani jednego powołania bibliograficznego, pomimo iż Autorka wskazuje, że *...Liczne badania wskazują, że płęć w przypadku badań nad rozwojem należy traktować jako zmienną niejednoznaczą*".

Niestety przykładów „ateoretyczności” pracy jest więcej.

Podsumowując, niestety pomimo docenienia ogromu pracy jaki dr Marzenna Farnicka włożyła w proces zebrania i przedstawienia szerokiego spektrum zagadnień teoretycznych, a także przeprowadzenia badań podłużnych na dużych grupach młodzieży, to fakt braku spójności pomiędzy zaproponowanym modelem badawczym, koncepcjami teoretycznymi i wynikami przeprowadzonej eksploracji empirycznej a także brak dogłębnych analiz teoretycznych zebranego materiału pozwalających na wyciągnięcie wniosków istotnych z perspektywy psychologii jako dyscypliny naukowej, nie pozwala na pozytywną ocenę wskazanego osiągnięcia naukowego.

OCENA DOROBKU NAUKOWEGO NIE WCHODZĄCEGO W SKŁAD OSIĄGNIĘCIA

Pierwszym etapem oceny dorobku naukowego dr Marzanny Farnickiej będzie analiza naukometryczna. Na dorobek naukowy, ujęty w wykazie prac przygotowanym przez Habilitantkę, składają się dwie monografie autorskie i jedna współautorska, cztery prace w czasopismach indeksowanych w bazie ERIH, cztery w bazie ESCI, czternaście w czasopismach wydawanych poza Polską, ale nie indeksowanych w bazach międzynarodowych, osiemnaście artykułów w czasopismach krajowych, 27 rozdziałów w pracach zbiorowych polski- i angielskojęzycznych, redakcja czterech monografii wieloautorskich i trzech numerów czasopism. Licznościowo dorobek wydaje się wystarczający biorąc po uwagę okres dziesięciu lat od uzyskania stopnia doktora, jednak analiza bibliometryczna ukazuje jego mankamenty. Ani jedna praca nie została opublikowana w czasopiśmie indeksowanym w bazie JCR, co skutkuje utrudnionym obliczeniem indeksu Hirscha wg WoS, Autorka wskazuje jego wartość na 1. Zgodnie z bazą Publish or Perish prace autorstwa dr Farnickiej zacytowano 112 razy a indeks Hirscha wyniósł 6. Publikowanie głównie w języku polskim lub w czasopismach niewielkim zasięgu spowodowało, że prace Habilitantki nie są rozpoznawalne w międzynarodowym środowisku naukowym.

Niestety za niedostatek w aktywności naukowej Habilitantki uznać należy także brak sukcesów w pozyskiwaniu środków na badania naukowe w drodze konkursu krajowego lub międzynarodowego, choć współpraca międzynarodowa oraz uczestnictwo w projektach jest na zadowalającym poziomie.

Wstępnej oceny dorobku naukowego dokonała już sama Habilitantka przedstawiając do oceny 20 prac uwzględnionych w wykazie publikacji. Zgodnie z wyborem Autorki moja ocena odniesie się tylko do tych prac.

Już na poziomie autoreferatu, ale i przyjmując zasadę prezentacji dorobku dr Farnicka wyodrębniła główne nurty badawcze owocujące zarówno publikacjami naukowymi, popularnonaukowymi, jak i stażami, czy działalnością praktyczną. Zgodnie z informacjami przedstawionymi w autoreferacie dotyczą one „funkcjonowania i rozwoju rodziny oraz jej poszczególnych członków w różnych kontekstach życia”, rozwojowych i społecznych uwarunkowań „funkcjonowania dzieci i młodzieży szczególnie w sytuacji edukacyjnej” oraz „problemów psychologicznych jednostki w perspektywie międzykulturowej”. Występuje jednak niespójność tego podziału z zaproponowanym w trakcie przygotowywania dokumentacji – wskazane zostały cztery obszary aktywności naukowej: „profilaktyka i wsparcie rozwoju”, „psychologia rodziny”, „optymalizacja rozwoju” oraz „psychologia międzykulturowa”. Oczywiście można prace pokategoryzować rozmaicie, ale niespójne dzielenie ich na potrzeby tej samej oceny utrudnia podążanie za myślą Autorki i niestety jest kolejnym przykładem wskazywanej już wcześniej nieprecyzyjności wywodu.

Opierając się o podział wykorzystany podczas przygotowywania dokumentacji, uważam, że obszar „profilaktyka i wsparcie rozwoju”, na który składa się siedem artykułów opublikowanych w czasopiśmie naukowym oraz przyjęty do druku rozdział w podręczniku akademickim, za najdojrzały i oparty głównie na dociekaniach empirycznych. Tematem przewodnim wszystkich prac są zachowania agresywne wśród młodzieży i opierają się o dane zebrane na wystarczająco dużych próbach (np. od 120 do 399) nastolatków. Niestety podobnie jak w monografii, także w tych pracach Autorka nie podała precyzyjnie wieku badanych ograniczając się do przedziału wiekowego (np. 12-15 r.ż.) lub poziomu edukacji (np. pierwszoklasiści z gimnazjum), jak zaznaczyłam wcześniej jest to praktyka trudna do zaakceptowania dla osób zajmujących się badaniami rozwoju dzieci i młodzieży. Tematyka agresji w adolescencji jest niewątpliwie warta analiz, którą należy wręcz eksplorować w całym szeregu badań, gdyż wyniki nierzadko generują więcej pytań niż odpowiedzi stając się tym samym przyczynkiem do kolejnego zamierzenia badawczego. Jednakże wydaje się, że zaprezentowane prace są wycinkami jednego projektu badawczego ukazującego to samo zjawisko z niezmiernie zbliżonej perspektywy operując tym samym niemal zestawem metod badawczych (głównie: Mini Dia – Österman i Björkqvist, 2008; EAS – Buss, Plomin, 1984; IPPA – Armsden, Greenberg, 1987; BPQA – Buss, Perry, 1992; CD-Resilience – Connor, Davidson 2003; SUPSO – Mikšik,

2004; CASS – Malecki, Demaray, 2002), który w znakomitej większości pokrywa się z narzędziami wykorzystywanymi w badaniach opisanych w monografii. Oczywiście przyjęta i powszechnie akceptowana jest praktyka, że zanim autor opublikuje monografię opartą o projekt badawczy, to publikuje wyniki wstępne stanowiące niejako jej zapowiedź, niestety wydaje się, że niemal cały ten wyodrębniony przez dr Farnicką nurt badawczy ma właśnie taki charakter i trudno uznać go za niezależny element dorobku naukowego, a raczej za „wstęp do osiągnięcia głównego”, co utrudnia jego ocenę.

Kolejny nurt określony jako „psychologia rodziny” obejmuje dwa hasła w *Encyclopedia of Family Studies* oraz rozdział w monografii. Hasła encyklopedyczne mają niewątpliwie wartość edukacyjną i wiążą się najczęściej z ekspercką pozycją autora, ale uznaję je raczej za element, który mógłby być podsumowaniem czy zwieńczeniem dociekań empirycznych niż podstawą do oceny dorobku kandydata do stopnia doktora habilitowanego.

Trzeci wskazany obszar, czyli „optymalizacja rozwoju” składa się z ośmiu prac (w tym 7 artykułów w czasopismach), które jednakże mają przede wszystkim charakter rozważań teoretycznych, prac poglądowych z pogranicza pedagogiki i psychologii edukacyjnej w Polsce, ale także na Węgrzech, w Słowacji i Czechach. Zaskakujące jest więc niezależne wyróżnienie czwartego obszaru „psychologia międzykulturowa” zawierającego jedną pracę o charakterze poglądowym.

Do pozytywnych aspektów przedstawionego dorobku naukowego, stanowiącego podstawę ubiegania się o stopień doktora habilitowanego, należy zaliczyć ważność podjętej problematyki, a raczej całego spektrum tematów, spośród których agresja wśród młodzieży wydaje się być dominującym. Umiejętność prowadzenia badań we współautorstwie w ramach projektów, ale zarazem indywidualne przygotowywanie publikacji.

Trudno mi stwierdzić, by dorobek Habilitantki posiadał cechy syntetyzujące i uogólniające dotychczasowe dokonania badawcze, w dużej mierze jest to bowiem zbiór różnych kombinacji badań, wywodzących się prawdopodobnie z jednego dużego projektu i pokazywanych wąskimi odcinkami.

Podsumowując, uważam, że dorobek naukowy Habilitantki, pomimo interesującej problematyki, nie daje podstaw do uznania go za znaczący w dyscyplinie psychologia. Nie jest on satysfakcjonujący ani pod względem wskaźników naukometrycznych (brak prac o najszerszym zasięgu, brak rozpoznawalności wśród badaczy zagadnienia w kraju i na świecie), ani merytorycznym.

OCENA DOROBKU DYDAKTYCZNEGO I ORGANIZACYJNEGO

Jako pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego dr Farnicka sprawuje opiekę naukową nad studentami zrzeszonymi w ramach Studenckiego Kola Naukowego "WiR". Warto podkreślić wymierne efekty tej aktywności pod postacią wystąpień konferencyjnych i współautorstwa artykułów. Niestety nie znalazłam w przedstawionej dokumentacji informacji o liczbie wypromowanych magistrów czy licencjatów, a nie wątpię w tego typu aktywność Habilitantki skoro pełni na Uniwersytecie Zielonogórskim funkcję promotora pomocniczego w dwóch przewodach doktorskich w zakresie pedagogiki: mgra Mateusza Kuźmika (tytuł rozprawy: *Wymiary nieprzystosowania społecznego a poczucie dobrostanu młodzieży w okresie późnej adolescencji*) pod opieką prof. Grażyny Miłkowskiej, oraz mgr Renaty Sochy (tytuł rozprawy: *Poczucie dobrostanu nauczycieli jako element kultury organizacyjnej szkoły*) pod opieką prof. Iwetta Nowosad.

Umiejętność współpracy i inspirowania innych zaowocowała szeroką siecią relacji dr Farnickiej z przedstawicielami społeczności pozaakademickiej – zapraszana jest jako ekspert do ewaluacji projektów zleczanych przez władze samorządowe, ale i Caritas Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej. Wiedza ekspercka doceniana jest także przez redaktorów i wydawców czasopism – Habilitantka wielokrotnie recenzowała manuskrypty złożone do czasopism, a także jest członkiem trzech rad naukowych *Acta Medicinae et Sociologica*, *Psychology Research* oraz *Humanities and Social Sciences Letters*.

Na szczególną uwagę zasługuje popularyzatorska działalność publikacyjna Habilitantki w rozpoznawalnych wśród młodzieży, psychologów praktyków i pracowników oświaty periodykach *Charaktery* czy *Psychologia w Szkole*.

Aktywność dr Farnickiej zauważalna jest także na polu międzynarodowym i to zarówno pod postacią staży nauko-dydaktycznych (Abo University, Matej Bel University, Cadiz University), uczestnictwa w konsorcjach z Coleghio the Rochinha, Cadiz University, Debrecen University, West Bohemia University, oraz udziału w kilku konferencjach międzynarodowych.

Organizacyjny, popularyzatorski i dydaktyczny obszar aktywności dr Marzanny Farnickiej nagradzany był przez Polskie Towarzystwo Psychologiczne, ale także przez DAAD i niewątpliwie zasługuje na ocenę wyróżniającą.

KONKLUZJA

Opierając się na przeprowadzonej ocenie, doceniając aktywność dydaktyczną i organizacyjną dr Marzanny Farnickiej, ale koncentrując się na analizie dorobku naukowego, oraz ocenie głównego osiągnięcia, z przykrością muszę sformułować wniosek, że dorobek dr Marzanny Farnickiej, po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, oceniony na podstawie kryteriów zawartych w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* z dnia 1 września 2011 oraz monografia pt. *Psychospołeczne uwarunkowania pozytywnej adaptacji w adolescencji*, wskazana jako osiągnięcie naukowe, zgodnie z artykułem 16 *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z 14 marca 2003 z późniejszymi zmianami, **nie stanowią znacznego wkładu w rozwój psychologii.**

Tym samym stwierdzam, że przedstawiony do recenzji dorobek dr Marzanny Farnickiej **nie odpowiada wymogom niezbędnym do uzyskania stopnia doktora habilitowanego.**

- Małgorzata Lipowska -